

ס י מ ן י א

תפילת נדבה

א. קשיים בדברי הראשונים בעניין הצורך לחדש דבר בתפילת נדבה

סוגיית הגמרא ודברי הר"ף

נאמר בגמרא (ברכות כא ע"א): "ר' אלעזר אמר וכו': ספק התפלל ספק לא התפלל, אינו חוזר ומתפלל. ור' יוחנן אמר: ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. ואמר רב יהודה אמר שמואל: היה עומד בתפילה ונזכר שהתפלל – פוסק, ואפילו באמצע ברכה וכו'. ואמר רב יהודה אמר שמואל: התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין – אם יכול לחדש בה דבר יחזור ויתפלל, ואם לאו אל יחזור ויתפלל", ע"כ. והר"ף (יב ע"ב - יג ע"א) כתב וז"ל: "והלכתא כר' יוחנן דאמר הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו. ומפרשי רבנן דהני מילי ביחיד ואדעתא דרשות, אבל אדעתא דחובה אסור וכו'. והא דאמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד בתפילה ונזכר שכבר התפלל פוסק אפילו באמצע ברכה, מפרשי לה רבנן כגון שהתפלל תפילתו אדעתא דחובה ושכח שכבר התפלל ועמד להתפלל אדעתא דחובה ונזכר שכבר התפלל, פוסק ואפילו באמצע ברכה וכו'. ובהא אפילו ר' יוחנן מודה, דלא קאמר רבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו אלא תפילת נדבה כגון תחנונים וכיוצא בהן, אבל תפילת חובה לא קאמר. אמר רב יהודה אמר שמואל: התפלל ונכנס לבית הכנסת מצא ציבור שמתפללין – אם יכול לחדש דבר בתפילתו כדי שתהא תפילתו תחנונים יתפלל, ואם לאו אל יתפלל", ע"כ. ולעיל (עמ' שנג ואילך) התבאר כיצד הבין הר"ף את היחס בין דברי ר' יוחנן לדברי ר' אלעזר, וכאן יתבאר כיצד הבין הר"ף את היחס בין דברי ר' יוחנן לשמואל.

מחלוקת הראשונים בהבנת היחס שבין ר' יוחנן ושמואל

והרא"ה (שם ד"ה ור' יוחנן) נטה להבין בדעת הר"ף שגם ר' יוחנן מצריך לחדש דבר בתפילתו, ולכן אין הוא חולק על שמואל. וכעין זה כתבו מדנפשייהו התוס' (ד"ה ור' יוחנן) והרא"ש (פ"ג סי' טו) שר' יוחנן אינו חולק על שמואל, אלא שנקטו

שרק בוודאי התפלל הצריך ר' יוחנן לחדש ולא בספק. אבל בה"ג (מהד' מ"י עמ' מא) כתב וז"ל: "רבי אלעזר אמר וכו': ספק התפלל ספק לא התפלל אין חוזר ומתפלל, ור' יוחנן אמר: ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. והלכתא וכו' ספק התפלל ספק לא התפלל חוזר ומתפלל. ודאי התפלל ומצא ציבור שמתפללין – אם יכול לחדש דבר בתפילתו יתפלל, ואם לאו אל יתפלל. ור' יוחנן אמר: ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. והילכתא כר' יוחנן בספק", עכ"ל. ויש אפשרות להבין בדעתו שיש מחלוקת בין האמוראים: לדעת ר' יוחנן אין צורך לחדש בה דבר, ולדעת שמואל יש צורך לחדש בה דבר. וההכרעה היא כר' יוחנן בספק וכשמואל בוודאי. וכן כתב רש"י (ד"ה ולואי) בשמו וז"ל: "בהלכות גדולות פסק הלכה כרבי יוחנן בספק והלכה כשמואל בוודאי התפלל", עכ"ל. ומבואר בדבריו כנ"ל ודלא כהבנת הרא"ה בדעת הר"ף. וכן כתב הר"ד (פסקים כא ע"א) מדנפשיה שיש מחלוקת בין ר' יוחנן לשמואל, ושמואל ששמואל מצריך לפסוק במקרה של מתפלל על דעת חובה, משמע שר' יוחנן אינו מצריך לפסוק, ולדידו גם תפילת נדבה כזאת היא רצויה.

הבנה אחרת בדעת בה"ג לפיה דעתו כדעת הר"ף ודחייתה

ולכאורה יש גם אפשרות להבין אחרת את דברי בה"ג, ודלא כרש"י: לכאורה ניתן לומר שר' יוחנן לא נחית לשאלה אם צריך לחדש דבר בתפילת נדבה, ומדבריו יש ללמוד רק את זה שכאשר יש לאדם ספק אם הוא התפלל – הוא מחויב או רשאי להתפלל. ועל זה הכריע בה"ג כר' יוחנן בספק, וכנגד ר' אלעזר שאמר שאין חיוב להתפלל מספק. ושמואל אמר דבר אחר בעניין תפילת נדבה כשהאדם ודאי התפלל, שיכול להתפלל נדבה רק כשהוא יכול לחדש בה דבר. ואם גם ר' יוחנן מסכים לכך שצריך לחדש דבר בתפילת נדבה, אזי ייתכן שהוא סובר שכאשר האדם בא להתפלל מחמת הספק, הוא צריך לחדש דבר בתפילתו. וייתכן שבמקרה כזה הוא אינו צריך לחדש דבר בתפילתו, והדבר אינו מוכרע בדעתו של ר' יוחנן. ועכ"פ, לפי זה ר' יוחנן ושמואל אינם חולקים ביניהם אפילו אם לדעתו של ר' יוחנן אין צורך לחדש דבר בתפילתו בספק, דהא שמואל לא דיבר על ספק אלא על מי שודאי התפלל. אמנם נראה שרש"י לא הבין כך בדעת בה"ג משום שבה"ג חזר על ההכרעה כר' יוחנן בספק שוב אחרי שהביא את דברי שמואל, ומכך נראה שגם בין שמואל לר' יוחנן יש מחלוקת, ובה"ג פסק כר' יוחנן במחלוקת זו במקרה של ספק.

1. וי"ג בבה"ג שמכריע כר' יוחנן אף בודאי (מהד' מק"נ עמ' 13 הערה 22).

מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בצורך לחדש דבר בתפילת נדבה

והרמב"ם (הל' תפילה פ"א ה"ט) כתב וז"ל: "תפילות אלו אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן. אם רצה אדם שיתפלל כל היום כולו הרשות בידו, וכל אותן התפילות שיוסיף כמו מקריב נדבות. לפיכך צריך שיחדש דבר בתפילה בכל ברכה וברכה מן האמצעיות מעין הברכה. ואם חידש אפילו בברכה אחת דיו כדי להודיע שהיא נדבה ולא חובה", עכ"ל. ומבואר שפסק כר' יוחנן שיש רשות להתפלל כל היום, ועוד מבואר שהצורך בחידוש דבר בתפילה הוא דין בסיסי בתפילת נדבה, והיינו כדעת הר"ף שר' יוחנן אינו חולק על שמואל, ואין סתירה בין הצורך לחדש דבר ובין היכולת להתפלל כל היום כולו. ואמנם הראב"ד השיג על הרמב"ם וכתב וז"ל: "אף על פי שלא יחדש", עכ"ל. ונראה שנקט כדעת רש"י שיש מחלוקת בין ר' יוחנן לשמואל, ולדעת ר' יוחנן אין צורך לחדש דבר אפילו כשוודאי התפלל, ופסק הראב"ד כדעת ר' יוחנן.

ביאור הכס"מ להשגת הראב"ד על הרמב"ם

עוד כתב הרמב"ם (פ"י שם) וז"ל: "מי שנסתפק לו אם התפלל או לא התפלל – אינו חוזר ומתפלל, אלא אם כן התפלל תפילה זו על דעת שהיא נדבה, שאם רצה היחיד להתפלל כל היום כולו תפילת נדבה, יתפלל. מי שהיה עומד בתפילה ונזכר שכבר התפלל, פוסק ואפילו באמצע הברכה. ואם היתה תפילת ערבית אינו פוסק, שלא התפלל אותה מתחילה אלא על דעת שאינה חובה", עכ"ל. והראב"ד השיג על דבריו וכתב: "אין כאן נחת רוח", עכ"ל. וכוונת הראב"ד אינה ברורה לכאורה. והכס"מ (שם) ביאר את דבריו שבא להשיג ולטעון שתפילת ערבית אמנם היתה רשות אבל עכשיו קבעה חובה. ולא היה מקום לתת לה דין שונה מהתפילות האחרות שהן חובה וצריך להפסיק בהן באמצע. וטען הכס"מ כנגד הראב"ד ד"אין זה דבר מוכרח ויש מקום לדברי רבינו מאחר שמתחילה היתה רשות", עכ"ל. ואולם לקמן (עמ' שפח) יתבאר שלא ניתן להבין כך בדעת הראב"ד. ואדרבה, לשיטתו גם בשאר התפילות אין חיוב להפסיק באמצע התפילה.

ביאור הגר"ח מבריסק לשיטת הר"ף ולשיטת הראב"ד

והנה, מקורו של הרמב"ם לדין עומד בתפילה ונזכר שכבר התפלל הוא המימרה השניה של שמואל שיש צורך להפסיק באמצע תפילה אם נזכר שהתפלל כבר. והר"ף הסביר את דברי שמואל וז"ל: "שאם בא לגומרה נמצא כמי שמקריב

שני תמידין בשחרית, שהוא עובר משום בל תוסיף; ולפיכך פוסק ואפילו באמצע ברכה, "עכ"ל. ומקורו בדברי רב האי גאון שהובאו בספר הנר (כא ע"א ד"ה רבינו). והגר"ח מבריסק (הל' תפילה פ"י ה"ו) הבין בדעת הר"ף שיש שני דינים: האחד, שצריך לחדש דבר בתפילת נדבה, וכדברי שמואל במימרה דהתפלל ונכנס לבית הכנסת וראה ציבור שמתפללים, שיתפלל עמהם רק אם יכול לחדש דבר בתפילתו; והשני, שאין אפשרות לחבר בין התחלה שהיא חובה ובין סוף שהוא נדבה, וכדברי שמואל במימרה דהתפלל ונזכר שכבר התפלל שפוסק אפילו באמצע ברכה, ולא ממשיך כנדבה. ולדעת הר"ף שני הדינים האלה מקובלים להלכה ואינם סותרים לדברי ר' יוחנן, דגם ר' יוחנן מודה שצריך לחדש. וטען הגר"ח שהראב"ד חולק בזה על הר"ף, וסבירא ליה שאין בזה שני דינים, ותפילה יכולה להתחיל כחובה ולהסתיים כנדבה, וקיים רק הדין הראשון שצריך לחדש דבר בתפילת נדבה. ועוד הבין הגר"ח בדעת הראב"ד שזוהי דעת שמואל, ור' יוחנן חולק עליו ולא מצריך לחדש דבר בתפילתו. והסיבה שלדעת שמואל פוסק באמצע תפילתו היא שהוא אינו יכול לחדש דבר בתפילתו, "או דאפילו ביכול לחדש, מכל מקום כיון דההתחלה היתה שלא בתורת נדבה וחידוש דבר, אם כן הוי בכלל אינו יכול לחדש דבר, דלשמואל אינו יכול להתפלל בכה"ג תפילת נדבה". ולכן השיג הראב"ד ואמר שאין בזה נחת רוח. ודבריו מוסבים על תחילת דברי הרמב"ם שאמר שצריך להפסיק באמצע התפילה. ובא הראב"ד לחלוק ולומר שאין צורך בכך, כיון שהלכה כר' יוחנן שאין צורך לחדש דבר בתפילתו, והצורך להפסיק באמצע הוא רק אם אומרים שיש צורך לחדש דבר בתפילתו כדעת שמואל, וכנ"ל.

קשיים בשיטת הגר"ח

אמנם נראה לכאורה שדברי הגר"ח קשים מאוד. העמדת המימרה שצריך להפסיק כשנזכר בתפילה בכגון שאינו יכול לחדש דבר היא אוקימתא דחוקה, דמהיכא תיתי לומר שמדובר דווקא בכגון שאינו יכול לחדש. וגם ההסבר שצריך להפסיק משום שהתחלה היתה שלא בתורת נדבה וחידוש דבר, הוא קשה מאוד. הרי כל הסברו של הגר"ח תלוי בזה שאין דין המונע מתפילה שהתחילה בתורת חובה להמשיך כתפילת נדבה וחידוש דבר; כי אם היה דין כזה, היתה חוזרת הקושיה למקומה: מניין לראב"ד שר' יוחנן חולק על שמואל לגבי החידוש הזה, ומניין לו אפוא לחדש בניגוד לדעת שמואל, שאין צורך לפסוק באמצע התפילה. ובעיקר קשה, כיצד ניתן לומר שאין דין כזה שדבר שהתחיל בתורת חובה אינו יכול להמשיך כתפילת נדבה, ושאינו בעניין זה מחלוקת בין ר' יוחנן לשמואל,

ובחדא מחתא להמשיך ולומר שיסוד דינו של שמואל הוא שדבר שהתחיל שלא בתורת נדבה וחידוש דבר אינו יכול להמשיך בתורת נדבה וחידוש דבר, דזה לכאורה תרתי דסתרי ממש².

ב. ביאור דברי הראשונים

מחלוקת הרמב"ם והראב"ד בעניין תפילת נדבה בציבור

ונראה שהראב"ד רוח אחרת היתה עמו. דהנה, הרמב"ם (פ"א ה"י) כתב וז"ל: "אין הציבור מתפללין תפילת נדבה, לפי שאין הציבור מביאין קרבן נדבה. ולא יתפלל אפילו יחיד מוסף שתיים, אחת חובת היום ואחת נדבה, לפי שאין מתנדבין קרבן מוסף. ויש מן הגאונים מי שהורה שאסור להתפלל תפילת נדבה בשבתות וימים טובים, לפי שאין מקריבין בהן נדבה אלא חובת היום בלבד", עכ"ל. ועל זה השיג הראב"ד וכתב וז"ל: "מצינו נדבה בציבור, והיא עולה הבאה מן המותרות, שהיא קיץ למזבח, אלא שלא היתה מצויה וכו'. הלכך הציבור אינן מתפללין נדבה מפני שנראין כמקריבין שלשה תמידין ביום, אבל תפלת היחיד מסעיפי הציבור היתה ולא מעיקר התקנה, הלכך כמה שירצה מתפלל ואינו חייב לפסוק, אלא אם רצה פוסק. ואפשר שסבר הגאון כיון דיחיד מתולדות הציבור הוא, אם שנה והתפלל אדעתא דחובה וקבע עצמו בחובת הציבור, פוסק כמו שהציבור פוסקין. זהו דעת הגאון ז"ל. ומה שאמרו שלא יתפלל יחיד תפילת המוספין נדבה, וכן מה שאמר הגאון שאסור להתפלל נדבה בשבתות ובימים טובים לפי שאין מקריבין בהן נדבות אלא חובת היום בלבד – אני דעת אחרת יש עמי בכל אלה, דרבי יוחנן

---

2. ומדברי הגר"ח נראה שחילק בין עצם הדין של התחלה אדעתא דחובה והמשך אדעתא דנדבה, שבזה אין בעיה, וכלשונו: "דאין בהתחלה שעל דעת חובה שום גריעותא כלל לענין דין נדבה", ובין הצורך לחדש דבר בתפילה, שבזה יש בעיה, ותפילה שהתחילה אדעתא דחובה היא במהותה סותרת למציאות של חידוש דבר בתפילה, וכלשונו: "כיון דהתחלה היתה שלא בתורת נדבה וחידוש דבר, אם כן הוי בכלל אינו יכול לחדש דבר". ואולם לא ברור מה הסברה שעומדת ביסוד חילוק זה. וגם לא מובן מדוע שלא יגיע החידוש דווקא בהמשך התפילה בחלק של הנדבה, כגון שהתחיל אדעתא דחובה עד ברכה רביעית וחידש בברכת שמע קולנו או בונה ירושלים, והרי הגר"ח אינו חולק על כך שהוספת בקשה בבונה ירושלים נחשבת לחידוש דבר, ואם כן מדוע התחלה על דעת שהתפילה היא חובה גורמת לכך שכבר בכל התפילה לא יהיה חידוש דבר.

לא אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום אלא בי"ח שהיא תפילת רחמים ובקשה, ושוהה ביניהן כדי שתתחולל דעתו עליו ויכוין דעתו לבקש רחמים, אבל תפילת שבת וי"ט שאינן אלא הודאות, לא אמר ר' יוחנן. ואם יודה ויחזור ויודה, ברכה לבטלה היא. וכן ברכות יוצר וברכות דערבית וברכת המצות וברכת הפירות והדומה להם, "עכ"ל. וכעין זה כתבו הרא"ה (כא ע"א סוד"ה ור' יוחנן) ות"י (יג ע"א ד"ה ויש) בשם רבו. ולכאורה צריך להבין: אף אם נקבל את הקביעה שיש תוספת משמעותית בחזרה על תפילת תחנונים ואין תוספת משמעותית בחזרה על תפילת הודאה, מניין למד הראב"ד שתפילת נדבה תלויה בזה שתתקיים התוספת המשמעותית הזאת. ומניין לו שמה שאמר ר' יוחנן הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו, הוא רק בתנאי שתהיה תוספת משמעותית בתפילה הזאת. אולי בעצם העובדה שהאדם מעונין לחזור על התפילה שוב, הוא מקיים את נדבתו, וקדוש ייאמר לו.

הראב"ד הבין שהצידוק לתפילת נדבה הוא היותה בקשת רחמים

ומלשון הראב"ד נראה שהבין זאת מעצם דברי ר' יוחנן. דהיה פשוט לו שר' יוחנן אינו מייחל שאדם יחזור סתם כך על מילות התפילה כל היום כולו, אלא הדבר מוכרח להיעשות באופן "שתתחולל דעתו עליו" ונפשו תהיה מרוכזת ומוקדשת לתפילה. והבין הראב"ד שלא שייך לומר לשון "הלוואי" על מציאות שבה אדם חוזר ושוב ושוב על תפילתו, אם הוא עושה זאת ולבו בל עמו. ולכן הבין הראב"ד שבזאת נוקט ר' יוחנן דרך שונה משמואל בהגדרת הדבר שמעניק לתפילת הנדבה את חשיבותה ומצדיק אותה. דבעוד שלשמואל יש צורך בחידוש מילים ממשיות שאינן חלק מהתפילה, לר' יוחנן החידוש הוא מהותי והוא נעשה בעצם העובדה שהאדם מייחד ומפנה את דעתו לתפילה.

ועוד נראה שהראב"ד למד את הדבר מדינו של שמואל שיש צורך "לחדש בה דבר". ולדעתו המשמעות של הצורך לחדש בה דבר איננה במובן של הוספת מילים שונות על נוסח התפילה, אלא במובן זה שהתפילה צריכה להיות בעלת תוספת משמעותית מעבר לחזרה בעלמא על התפילה שנאמרה קודם לכן. ולשיטתו לא מיבעיא שדברי ר' יוחנן אינם סותרים לדברי שמואל, אלא שדבריהם משלימים זה את זה ומלמדים זה על זה³. וכפי שנראה מכך שבהשגתו על הרמב"ם

3. ובזה יש דמיון מסוים בין שיטת הראב"ד לשיטת הר"י מלוניל (יג ע"א ד"ה אם), שתלה את הצורך לחדש בכך שהתפילה אינה בכוונה, וז"ל: "אם יכול לחדש בתפלתו דברים שצריכים לו

הזכיר בהסכמה את דינו של שמואל של המתפלל ונזכר שכבר התפלל, שפוסק ואפילו באמצע ברכה.

ונראה שהראב"ד הבין שעד כאן לא שיבח ר' יוחנן אלא את המתפלל תפלת רחמים כל היום, ולא תפילת שבת. ואף שר' יוחנן לא הגביל את דבריו במפורש לרחמים, הראב"ד הבין שלכך כוונתו. והסברה בזה ברורה, דדרכה של בקשה היא שהמבקש חוזר ומפרט ומתחנן ומפציר, וכפי שבתנ"ך ובסידור בתפילה מצויות חזרות רבות על תחינות ועל לשונות של בקשה, כגון החזרה על מילת נא (במדבר יב, ג): "אל נא רפא נא לה", ו"אין נא אלא לשון בקשה" (ברכות ט' ע"א). וכן מבואר בחז"ל "כיון דצלותא רחמי היא, כל אימת דבעי מצלי ואזיל" (ברכות כו ע"א), "והיכי עביד דמפיש ברחמי" (שם נה ע"א). ולעומת זאת, בהודאה לא קיימת מעלה בחזרה שוב ושוב. ואדרבה, ריבוי שבחים עלול להיראות כניסיון לבטא את כל שבחו של ה', והוא נמשל "למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב, והיו מקלסין אותו בשל כסף, והלא גנאי הוא לו" (שם לג ע"ב). וקל וחומר כשהאדם חוזר שוב ושוב על אותם שבחים⁴.

ביאור מחלוקת הרמב"ם והראב"ד לפי המתבאר

והראב"ד הבין שגם דברי הגאון המובאים ברמב"ם, שאסר להתפלל נדבה בשבת, מושתתים על הבנה זו במהותה של תפילת נדבה. ובשונה מהרמב"ם שתלה זאת ביכולת להקריב קרבן נדבה בשבת, הראב"ד הבין שבתפילת שבת שעיקרה שבח והודאה אין להתפלל נדבה, ודווקא בבקשת רחמים יש מקום לתפילת נדבה.

ולפי זה מובן מדוע הראב"ד השיג ואמר: "אע"פ שלא יחדש". דמלשון הרמב"ם מבואר שהחידוש הוא בזה שהאדם מוסיף מילים מסוימות בברכה. ולכתחילה יש צורך להוסיף בכל ברכה וברכה. אלא שאם הוסיף אפילו בברכה

יתפלל, ואם לאו אל יתפלל, דלעולם לא יוכל לכוין דעתו, כיון שכבר התפלל. ואף על גב דקיימא לן דמתפלל תפלת נדבה כמה פעמים ביום כדברי ר' יוחנן דאמר הלואי שיתפלל אדם כל היום, התם מיירי שיודע בעצמו שיתכוין בה, דהא קים ליה שהוא מתאוה להתפלל, שאין אדם מכריחו אבל רוצה להקריב עולת נדבה. אבל הכא אם לא היה מוצא ציבור מתפללין לא היה דעתו להתפלל וחיישינן שמא לא יתכוין בה", עכ"ל. ויעוין עוד בדברי הריב"ן (כא ע"א ד"ה אס): "אם יכול לחדש דבר – שמתפלל בכונה שאם היה רוצה לחדש יכול לחדש".

4. ומדברי הראב"ד נראה שהבין לשיטתו שהאיסור לברך ברכה לבטלה הוא דווקא בשבח ולא בבקשה.

אחת דיו. ועכ"פ הרמב"ם לשיטתו הבין שהחידוש צריך להיות בנוסח, ולכן הוא סיים ואמר: "כדי להודיע שהיא נדבה ולא חובה". דלשיטת הרמב"ם החידוש נועד כדי לבטא ולהוכיח באופן חיצוני שעסקינן בתפילה אחרת. ועל זה השיג הראב"ד ואמר שאין צורך בחידוש הזה, כיון שהחידוש אינו נזקק להודיע ולהוכיח שזו תפילת נדבה, אלא התפילה מצד עצמה צריכה להיות מחודשת, ואפילו אם הוא לא יוסיף בה שום מילה חדשה.

לדעת הראב"ד יש צורך בחידוש רק כשהתפילה אינה מנדבת הלב

וכאמור, הראב"ד הבין שאין מחלוקת בין ר' יוחנן ובין הדין שהמתפלל ונוזכר שכבר התפלל מפסיק אפילו באמצע ברכה, ולכן הוא מבאר את שני הדינים הללו בחדא מחתא ואינו רואה סתירה ביניהם. והוא רק דן בדעת הגאון אם יש חובה להפסיק או רק רשות להפסיק.

ונראה שהראב"ד הבין שר' יוחנן ושמואל דיברו על מקרים שונים במהותם: ר' יוחנן התייחס למי שמתחיל מעיקרא על דעת נדבה, והוא צריך להקפיד שתתחונן דעתו עליו, ותפילתו היא בנדבת הלב ובהתעוררות. ואילו שמואל התייחס למי שכבר התחיל להתפלל ביחיד אדעתא דחובה או מי שרוצה להצטרף לתפילת הציבור. ובשני המקרים הללו הוא לא בהכרח מגיע מתוך השתוקקות והתחוננות הדעת אלא, רק משום שהוא טועה לחשוב שהוא חייב להתפלל (המקרה הראשון) או שהוא רוצה להצטרף לתפילת הציבור (המקרה השני). ועל זה התחדש בגמרא שצריך לחדש דבר בתפילתו, כי אחרת לא תהיה הצדקה לתפילה הנוספת. ומבין הראב"ד שאם האדם יהיה בהתעוררות הלב ובהתחוננות הדעת, הוא באמת לא יצטרך את החידוש הזה.

כעין זה כתב המאירי

וכעין זה כתב המאירי (כא ע"א ד"ה מי שהתפלל): "מי שהתפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין – אם יכול לחדש בה דבר, כגון שצריך להתפלל על איזה דבר שהוא מעין הברכות, יתפלל בתורת נדבה; ואם לאו, אל יתפלל אף בנדבה. ואף לדעת האומרים שאין תפילת נדבה צריכה חידוש, כגון זה שהתפלל ביחיד ועכשיו מתפלל בצבור אין מה שהתפלל ביחיד נחשב כל כך, וחזרה נדבתו מעין חובה, ומפני זה צריך שיחדש בה דבר לקבוע בעצמו שנדבה היא", עכ"ל. הרי שמקרה של תפילה שהיא "מעין חובה" יש צורך בחידוש גם לשיטה שלא מצריכה חידוש בנדבה גמורה.

כך יש להבין גם את דעת הר"ף

וכך יש להבין גם את דברי הר"ף שכתב: "התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין – אם יכול לחדש דבר בתפילתו כדי שתהא תפילתו תחנונים יתפלל, ואם לאו אל יתפלל", ע"כ. ותוספת זאת מלמדת שהחידוש הזה אינו משמש רק "כדי להודיע" שזו תפילת נדבה כמו שהסביר הרמב"ם, אלא היא יוצרת מציאות שבה התפילה היא תפילת תחנונים. והיא גם אינה מכוונת לשאלה אם זו נדבה או חובה, דפשיטא שהיא נדבה, אלא היא מכוונת לשאלה אם זו תפילת משאוי וקבע או תפילת תחנונים. והיינו כמו שהתבאר בדעת הראב"ד, שהחידוש נועד ליצור מציאות של תפילת תחנונים.

ולפי זה אין להבין בדעת הר"ף שההבדל בין הנידון של ר' יוחנן ובין הנידון של שמואל הוא בזה שר' יוחנן דיבר על המחדש בתפילתו ושמואל דיבר על מי שאינו מחדש, וכמו שהבין הגר"ח. אלא ההבדל הוא בזה שהנידון דר' יוחנן הוא כשהתחיל אדעתא דנדבה והנידון דשמואל הוא כשהתחיל אדעתא דחובה או אדעתא דציבור. ולכולי עלמא בין בספק ובין בודאי אין צורך לחדש דבר כאשר מתפלל אדעתא דנדבה ודעתו מתחוננת עליו ותפילתו תחנונים ולא תפילת שבח.

לדעת הראב"ד אין חיוב להפסיק אלא יש היתר להפסיק

והשתא דאתינן להכי, נראה שגם את עניין ההפסקה באמצע התפילה יש להבין באופן שונה לגמרי. דהנה, כתב הר"ף (ברכות יב ע"ב - יג ע"א): "וצבור בין אדעתא דחובה בין אדעתא דרשות אסור, דק"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום, וכשם שאין הצבור מביא עולת נדבה כך אין הצבור מתפללין תפלת נדבה אבל היחיד מתפלל תפלת נדבה שכן היחיד מביא עולת נדבה", עכ"ל. ובעל המאור (שם) השיג על הר"ף וכתב: "ומה שכתב הר"ב ז"ל וציבור בין אדעתא דחובה ובין אדעתא דרשות אסור וכו', פליאה דעת מני נשגבה לא אוכל לה, מה ראה לומר דבר זה. וכל התלמוד מלא מזה שהציבור מביא עולות נדבה כדאמרין מותרות לנדבת ציבור אזלי, ותניא בספרי (ספרא ויקרא, דיבורא דנדבה פרשה ב): 'קרבנכם' (ויקרא א, ב), מלמד שהיא באה נדבת ציבור. וכמה וכמה אין להם קץ", עכ"ל⁵. ועל זה כתב הראב"ד (כתוב שם, על הר"ף שם) וז"ל: "גם אני תמהתי עליו בהלכותיו, וכן תמהתי

5. על קושיה זו השיבו כמה ראשונים (השלמה ברכות כ' ע"ב ד"ה מה, רמב"ן במלחמות יג ע"א, רבינו מנוח הל' תפלה פ"א ה"י) שמה שמצאנו עולת נדבה הוא דווקא במותר הלשכה, אבל לכתחילה אין מביאים שקלים לעולת נדבה.

על הגאון מה ראה לומר בו איסור בל תוסיף. אי משום דאמר שמואל פוסק ואפילו באמצע הברכה, אנו אם רצה פוסק קאמרין אבל חובה לפסוק לא אמר לא ליחיד ולא לציבור. והרי ציבור מוסיפין נעילה בחובה ואין בה משום בל תוסיף, עכ"ל. ומבואר מזה שלדעת הראב"ד אין חיוב להפסיק, אלא רק היתר. ואף בהשגותיו על הרמב"ם (פ"א ה"י הנ"ל) הבין בתחילת דבריו שיש לו רשות לפסוק אבל אינו חייב. ורק בהמשך דבריו העלה אפשרות שלדעת הגאון כיון שקבע תפילתו כתפילת הציבור צריך לפסוק⁶. וחידושו של שמואל הוא שלא נחשוב שאם האדם מצוי באמצע תפילה הוא מוכרח להמשיך, דיש בזה זילותא כלפי שמיא להפסיק באמצע התפילה, וגם יש מקום לחשוב שיתגלה למפרע שהברכות שהוא כבר התפלל הן ברכות לבטלה, ועל זה חידש שמואל שאין בזה זילותא ואין לחשוש לברכות לבטלה.

ביאור מחלוקת הרמב"ם והראב"ד

ולפי זה ברור מה כוונת הראב"ד בהשגתו. הרמב"ם לשיטתו הבין שכל עניין תפילת נדבה הוא בזה שהאדם מוסיף עוד תחינות על הנוסח הקבוע. ולכן הוא הבין שאם מתפללים תפילת חובה, יש חיוב להפסיק באמצע התפילה. דחזרה על תפילת החובה היא דבר שסותר את עיקרון מניין התפילות שקבעו חכמים, שיהיו כנגד הקרבנות. דבקרבתנות לא ייתכן שיקריבו קרבן תמיד של שחר פעמיים. אבל לדעת הראב"ד כל עניינה של תפילת הנדבה הוא להוסיף תחנונים בכוונת הלב. ולכן לשיטתו לא היה הכרח לנקוט שיש איסור על היחיד להתפלל שוב, ולהתיר רק אדעתא דנדבה, כפי שסבר הרמב"ם. דהראב"ד הבין שמכיון שהחזרה באה להוציא מידי ספק, היא אינה מציאות של "שנה והתפלל אדעתא דחובה וקבע עצמו בחובת הציבור". ולא שהציאה מידי ספק נחשבת חידוש, אלא שתפילה מספק אינה כחובת הציבור. ולכן הוא השיג על הרמב"ם שחייב להפסיק באמצע התפילה אם התפלל שלא אדעתא דנדבה, וכן השיג על החילוק בין שחרית ומנחה לערבית. דלשיטת הראב"ד החילוק אינו בין תפילת חובה לתפילת נדבה אלא בין תפילת יחיד לתפילת ציבור, ובזה אין שום חילוק בין שחרית ומנחה לערבית. ונראה שהראב"ד ניסח את דבריו בכלליות: "אין כאן נחת רוח", משום שאין

6. וכן מובא בראשונים (רשב"א כא ע"א ד"ה הא דאמר, המכתם כא ע"א ד"ה היה עומד, רשב"ץ ברכות כא ע"א ד"ה אינו חוזר) בשם הראב"ד שצריך לפסוק.

מדובר רק על דין מסוים אלא על מחלוקת בהבנת מהות הנדבה שהכל משתלשל ממנה, והוא לא נחית להאריך ולפרט את כל זה, וכדרכו לקצר בהשגותיו.

המקור להבנת הראב"ד בדעת הרמב"ם

אמנם לכאורה צריך להבין מניין לו להראב"ד שהרמב"ם חולק עליו. אולי פירוש דבריו: "פוסק ואפילו באמצע ברכה", הוא במשמעות של היתר ולא של חיוב, כפי שפירש הראב"ד בעצמו את דברי שמואל. שהרי הרמב"ם נוקט ממש אותה לשון כמו שמוזכר בגמרא. והיה אפשר לומר שהראב"ד הסיק את זה ממה שכתב הרמב"ם בהמשך: "ואם היתה תפילת ערבית אינו פוסק שלא התפלל אותה מתחילה אלא על דעת שאינה חובה", עכ"ל. ולכאורה מבואר מזה שקודם לכן הוא דיבר על חיוב הפסק. כי אם היה מדובר קודם על היתר, היה יוצא שבתפילת ערבית אין היתר כזה. וזה לכאורה לא ייתכן, כי אם מותר לו להפסיק באמצע תפילת חובה, קל וחומר שמותר לו להפסיק באמצע תפילת נדבה. אבל יש מקום לדחות, דכאשר האדם התחיל על דעת שהתפילה היא חובה, יש מקום לומר שאין לחייבו להמשיך בניגוד לרצונו, בגלל טעות שטעה. אבל אם הוא התחיל על דעת שהתפילה היא נדבה, אין לו רשות להפסיק, שהרי על דעת זה הוא התחיל, ואם הוא יפסיק הוא גורם ברכות לבטלה.

אמנם נראה שמתחילת ההלכה יש להסיק כך. הרמב"ם אומר: "מי שנסתפק לו אם התפלל אם לא התפלל, אינו חוזר ומתפלל, אלא אם כן מתפלל תפילה זו על דעת שהיא נדבה, שאם רצה יחיד להתפלל כל היום תפילת נדבה יתפלל", ע"כ. ועל כרחנו יש להבין ש"אינו חוזר ומתפלל" היינו שאסור לו לחזור ולהתפלל. כי אם המשמעות היתה שהוא אינו חייב לחזור ולהתפלל, לא היה שייך לסיים ולומר: "אלא אם כן מתפלל תפילה זו" וכו'. כי היה יוצא שאם הוא מתפלל תפילה זו על דעת וכו' הוא חייב להתפלל. וזה חסר משמעות, כי אם הוא אכן חייב, צריך היה לומר שהוא חייב להתפלל על דעת שהיא נדבה, וגם אין היכי תימצא לכך שהוא אינו חוזר ומתפלל. וכפי שהתבאר לעיל (עמ' שס), הרמב"ם רק נותן רשות להתפלל נדבה ולא מחייב זאת. ומבואר מזה שיש איסור להתפלל תפילת חובה נוספת. וכיון שכך, ברור שיש איסור להמשיך ולהתפלל, כאשר הוא מוצא שהוא כבר התפלל, והוא עכשיו מתפלל פעמיים תפילת חובה.

ג. הכרעת ההלכה

דיני תפילת נדבה

ולפי האמור נמצא שנחלקו הראשונים האם יש צורך בחידוש ממשי כדי להתפלל נדבה או שעצם העובדה שאדם ניגש לתפילת נדבה מתוך רעותא דליבא וכוונת הלב חשוב חידוש מספיק כדי להצדיק את התפילה. ומכיון שמדובר על תפילה שאין בה צד חיוב, ומכיון שקיים חשש ברכה לבטלה אם אינו מחדש, נראה שיש להקפיד לחדש דבר בכל תפילת נדבה. ומכל מקום אין צורך לחדש בכל ברכה וברכה, ודי בחידוש אחד בכל התפילה.

ובעניין מי שהתחיל להתפלל ונזכר שכבר התפלל, יש להכריע שעליו להפסיק. דגם הראב"ד שציידד שההפסקה היא רק רשות, לא נקט כך בסכינא חריפא. והוי ספק ספיקא לחומרא.

ובעצם דין תפילת נדבה כתב הרא"ש (שו"ת כלל ד' סי' יג) וז"ל: "יש לאדם ליזהר שלא יתפלל נדבה בלא חדוש דבר, וגם צריך שיהא מכיר את עצמו זריז וזהיר ואמוד בדעתו שיוכל לכוין בתפלתו מראש ועד סוף בלא היסח דעת אז קרינן ליה (דה"ב כט, לא): 'נדיב לב עולות'. אבל אם אינו מכוין יפה, קרי ביה (ישעיה א, יא): 'למה לי רוב זבחים'. ולואי שנוכל לכוין יפה בשלשה תפלות ביום, עכ"ל. והובאו דבריו בטור ובשו"ע (או"ח סי' קז ס"ד). והדברים כלולים במה שכתב הראב"ד שיש להתפלל נדבה מתוך דעת מכוונת, ושזה הטעם ללשון "לואי" שאמר ר' יוחנן.